

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента,

доцента кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

Ірини Сергіївни Пшеничної

про дисертацію Тетяни Миколаївни Єрмак

«Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність теми дослідження. У сучасних соціально-економічних умовах, особливо в період воєнного стану в Україні, кожна особистість має володіти відповідними якостями і навичками, які формують позитивну самооцінку, критичне мислення, підвищують стресостійкість і допомагають у досягненні мети та подоланні труднощів. У суспільстві змінюється місія і візія освіти, підхід до створення безпечного освітнього середовища, яке забезпечить підготує учнів до життя у сучасному світі. Основною навичкою, яку необхідно сформувати кожному, є здатність самостійно й ініціативно вирішувати проблеми, адже сучасне життя ставить перед молоддю завдання, які вимагають активного включення в соціальні відносини, взаємодію з іншими людьми й соціальними інституціями в економічній, політичній і духовній сферах. У контексті зазначеного лідерство виникає як природна реакція на об'єктивну потребу суспільства в такій своєрідній організаційній та регулятивній інституції. З урахуванням реалій сьогодення сутність лідерства необхідно розглядати через контекст суспільних потреб, адже пізнання цього феномену є необхідним для організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, цілеспрямованого розвитку необхідних професійно й соціально значущих особистісних рис і якостей здобувачів освіти.

Зазначене дає змогу зробити висновок про актуальність і своєчасність обраної теми наукового дослідження Тетяни Миколаївни Єрмак **«Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти».**

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних

результатів дисертаційної праці полягає в тому, що Т. М. Єрмак *уперше* здійснено цілісне дослідження процесу формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти за різними вимірами, зокрема: як складової лідерських якостей; як інтегральної динамічної особистісної властивості; у запропонованих класифікаційних характеристиках, у контексті класифікаційних груп (особистісні, когнітивні, соціальні та громадянські навички), критеріїв (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювально-рефлексійний), рівнів (низький, середній, достатній, високий), до кожного з яких дібрано відповідні показники), на основі рівневих характеристик за визначеними критеріями; визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти, які охоплюють (розвиток мотивації до формування лідерських навичок; створення освітнього середовища, орієнтованого на формування лідерських навичок; навчально-методичного супроводу формування лідерських навичок; розвиток партнерства ЗЗСО зі стейкхолдерами); схарактеризовано авторську дефініцію «лідерські навички в учнів закладів загальної середньої освіти»;

уточнено та розширено сутність понять «лідерство», «лідерство серед учнів закладів загальної середньої освіти»; «лідерські навички учнів».

Отже, дисертанткою надається вичерпна характеристика зазначених лідерських навичок у контексті розуміння їх сутності та структури, що дає змогу визначити організаційно-педагогічні умови їх формування.

Наукову новизну становить також *розроблена, теоретично обґрунтована й експериментально перевірена* структурно-функціональна модель формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти, яка базується на комплексі організаційно-педагогічних умов і спрямована на досягнення позитивної динаміки формування лідерських навичок, і може слугувати засобом вивчення та вдосконалення існуючої практики формування зазначених навичок в учнів середньої та старшої школи. *Подальшого розвитку* набули ідеї формування та теоретичні основи моделювання структури лідерських навичок,

створення концепції освітнього середовища, орієнтованого на формування лідерських навичок, засоби мотивації учнів до формування лідерських навичок; процедури експериментального оцінювання, побудови матриці результатів ранжування і матриці рангів, їх обчислення і перевірки за математичними формулами; адаптація методів дослідження з інших галузей знань.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, отриманих результатів і положень дисертації. Тетяною Миколаївною Єрмак чітко визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження. Дисертаційна праця складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 14-и додатків, Загальний обсяг дисертації становить 325 сторінок, з них основного змісту – 202 сторінки. Ґрунтовний аналіз джерельної бази послугував основою для визначення доцільної сукупності методів науково-дослідної роботи, побудови логіки дослідження, аргументації положень дисертації, теоретичного підкріплення здобутих результатів педагогічного експерименту.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Навчально-виховний комплекс «Спеціалізована школа І–ІІ ступенів – ліцей» № 157 Оболонського району м. Києва», Спеціалізованої школи № 80 м. Києва, Школи І–ІІІ ступенів № 245 Оболонського району м. Києва, Комунальної організації «Шосткинський навчально-виховний комплекс: спеціалізована школа І–ІІ ступенів – ліцей Шосткинської міської ради Сумської області», опорного закладу освіти «Миргородський ліцей № 1 імені Панаса Мирного Миргородської міської ради Полтавської області».

Значення одержаних результатів для науки і практики й рекомендації щодо їх можливого використання. Практичне значення дисертаційної праці Тетяни Миколаївни Єрмак не викликає сумніву. Дисертанткою опубліковано методичні посібники «Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти» і «Лідерство, засноване на цінностях: кейси уроків з формування лідерських навичок учнів» (у співавторстві).

Результати дослідження рекомендовані для вдосконалення організації та протікання освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти щодо

формування лідерства і лідерських навичок в учнів, під час укладання методичних рекомендацій для педагогів і органів учнівського самоуправління.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. До структури дисертаційної праці Т. М. Єрмак зауважень немає. Вона містить усі складові, які мають бути в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 01 І Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, а саме: анотації українською й англійською мовами, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

У вступі дисертантка обґрунтувала актуальність дослідження; чітко сформулювала мету, завдання, визначила об'єкт і предмет дослідження; розкрила концептуальні положення та наукову новизну дисертаційної роботи, висвітлила відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, зазначила публікації.

У першому розділі *«Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти»* подано теоретичний аналіз проблеми формування лідерських умінь і навичок в учнів закладів загальної середньої освіти. Конкретизовано специфіку окреслених навичок і особливості їх формування. Охарактеризовано сутність базових понять дослідження «лідер», «лідерство», «навички», «лідерські навички», та на їх основі уточнено і розширено сутність і зміст поняття «формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти» як «процес якісних і кількісних змін у структурі особистості, що виявляються у здатності та спроможності виконувати функції лідера, здійснювати соціально значущу громадську діяльність» (с. 42;198). Визначено структуру формування лідерських навичок, що складається з мотиваційно-підготовчого, розвивального, формувального, контрольнo-корекційного етапів.

Другий розділ *«Структурно-функціональна модель формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти»* присвячений характеристиці структурно-функціональній моделі формування лідерських навичок в учнів ЗЗСО, що складається з таких блоків: цільового (мета і завдання); організаційно-змістового (методологічні підходи, принципи,

організаційні форми, методи і засоби; організаційно-педагогічні умови та етапи -мотиваційно-підготовчий, розвивальний, формувальний, контрольньо-корекційний); оцінювально-результативний, що визначає характеристики лідерських навичок: структурні компоненти (лідерська позиція, лідерські знання, лідерська поведінка, лідерський вплив), критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювально-рефлексійний) та відповідні показники й рівні їх сформованості (високий, середній, достатній, низький).

Єрмак Т.М. було розкрито структуру, критерії, показники та рівні сформованості лідерських навичок в учнів ЗЗСО та організаційно-педагогічні умови і засоби їх формування. Визначено основні компоненти лідерських навичок, серед яких: лідерська позиція, яка визначає прийняття учнем на себе ролі лідера; лідерські знання про способи діяльності й управління командою й самим собою в ситуаціях, де активізується лідерська позиція; лідерська поведінка, що відображає діяльнісний аспект лідерства; лідерський вплив – внесок лідера в групову діяльність, використання ним організаційного алгоритму та емоційно-мотиваційного впливу.

Визначено критерії сформованості лідерських навичок в учнів ЗЗСО, а також запропоновано їх класифікаційні характеристики (особистісні, когнітивні, соціальні та громадянські), критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінювально-рефлексійний), рівні (низький, середній, достатній, високий), до кожного з яких дібрано відповідні показники, рівневі характеристики за визначеними критеріями.

Зазначено, що подолання причин і труднощів формування в учнів лідерських навичок можливо за дотримання відповідних організаційно-педагогічних умов як сукупності цілеспрямовано створених обставин, можливостей змісту, форм, методів і засобів цілісного педагогічного процесу (заходів впливу), від яких залежить ефективність формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти. Обґрунтовано чотири основні організаційно-педагогічні умови формування лідерських навичок в учнів, до яких віднесено: розвиток мотивації учнів ЗЗСО до

формування лідерських навичок; створення освітньо-розвивального середовища; вдосконалення навчально – методичного супроводу формування лідерських навичок в учнів; розвиток співпраці та партнерства ЗЗСО зі стейкхолдерами.

Авторська структурно-функціональна модель інтегрує засоби управління процесом формування лідерських навичок в учнів шляхом дотримання системного, діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого підходів; загальнодидактичних і спеціальних принципів; методів, форм і засобів формування лідерських навичок (особистісних, соціальних, когнітивних, громадянських); поетапний моніторинг результату сформованості в учнів лідерських навичок за мотиваційним, когнітивним, діяльнісним та оцінювально-рефлексійним критеріями.

Мета третього розділу *«Експериментальна перевірка моделі формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти»* полягала у визначенні ефективності функціонування розробленої та теоретично обґрунтованої структурно-функціональної моделі. Здобуті й проаналізовані Т.М. Єрмак у підрозділі 3.3 результати дали їй змогу констатувати суттєву позитивну динаміку формування лідерських навичок в учнів ЗЗСО на контрольному етапі експерименту відповідно до визначених критеріїв, а саме: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, оцінювально-рефлексійного.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. За результатами наукового дослідження дисертанткою опубліковано 26 наукових і науково-методичних праць (із них - 21 одноосібна): 1 стаття проіндексована у базі даних Web of Science Core Collection, 8 статей – у фахових виданнях України, 12 – статей і тез доповідей у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій різного рівня (міжнародних і всеукраїнських), 2 методичних посібника (у співавторстві).

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності Аналіз тексту дисертаційної праці дає підстави стверджувати, що її авторкою було дотримано вимоги щодо академічної доброчесності. Здобувачкою належним чином оформлено покликання й список використаних джерел, до якого ввійшли

праці українських і зарубіжних учених, нормативно-правові документи, довідникова література. Анотації українською й англійською мовами відображають найбільш суттєві наукові результати наукового дослідження. Інформація, приведена в анотаціях відповідає змісту дисертаційної праці.

Порушень академічної доброчесності в дисертаційній праці Єрмак Тетяни Миколаївни не виявлено. В роботі дотримано етичних принципів і правил, визначених в Законі України «Про освіту».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту й оформлення дисертаційної праці. Аналіз змісту й основних положень дисертаційної праці Т.М. Єрмак надає підстави стверджувати про її завершеність і відповідність установленим Міністерством освіти і науки України вимогам, що ставляться до такого виду робіт. Загалом, надаючи позитивну оцінку науковому та практичному значенню здобутих результатів, вважаємо за потрібне обговорити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання, зокрема:

1. Більшість положень дисертаційного дослідження виважені, мають міцне методологічне і психолого-педагогічне підґрунтя, проте дещо обмеженим є аналітичний аналіз практичного підходу до формування лідерських навичок в учнів ЗЗСО.

2. У першому розділі дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз теоретичних основ формування лідерських навичок в учнів ЗЗСО, проте, на нашу думку, доцільним було б проведення та опис порівняльного аналізу українського та зарубіжного досвіду за означеною проблемою.

3. Вважаємо, що в підрозділі 2.1. варто було б повніше розкрити логіку вибору саме структурно-функціональної моделі, яку було визначено як модель формування лідерських навичок в учнів.

4. У тексті дисертації зустрічаються синтаксичні неточності.

Проте ці зауваження й побажання мають рекомендаційний зміст і не знижують наукової новизни й практичної значущості запропонованої до захисту дисертаційної праці.

Загальний висновок. Дисертація Єрмак Т.М. «Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти» є самостійним,

завершеним науковим дослідженням, що характеризується повнотою викладу презентованого матеріалу та відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 502 від 19.05.2023 р.) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.). Єрмак Тетяна Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 01 1 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Київського національного університету
технологій та дизайну

Ірина ПШЕНИЧНА

